

University of Groningen

De vergelding

Keus, Dominick

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2015

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Keus, D. (2015). *De vergelding: Een onderzoek naar de verschillen in cultuuroverdracht tussen leesgroepen Nederlands en Geschiedenis*. Science Shop, University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

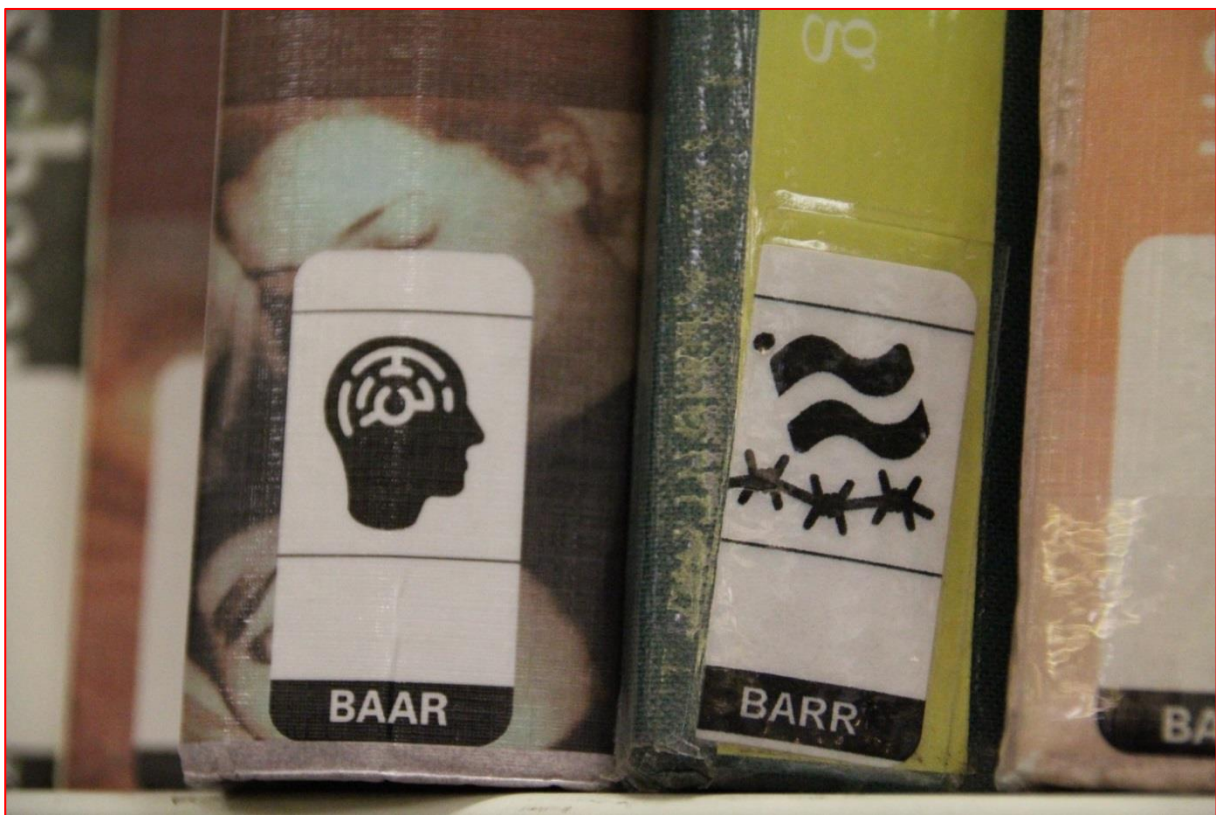
Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De vergelding

**Een onderzoek naar de verschillen in cultuuroverdracht
tussen leesgroepen Nederlands en Geschiedenis**

Dominick Keus
Project Gedeelde literatuur
**Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en
Communicatie**
april 2015

Abstract

In deze paper wordt aandacht besteed aan de verschillen tussen leesgroepen Nederlands en Geschiedenis wat betreft de manier waarop en mate waarin cultuuroverdracht plaatsvindt. Via de stichting Senia, waarbij de leesgroepen aangesloten waren, is door middel van veldonderzoek bij bijeenkomsten van twee leesgroepen Geschiedenis en een leesgroep Nederlands geprobeerd de verschillen in kaart te brengen aan de hand van een boek dat door beide leesgroepen werd gelezen. Hierbij is mede gebruik gemaakt van het model van Theo Witte waarin literaire competentie in zes verschillende niveaus is verdeeld en de elementen van een goede discussie van J. Hartley.

Inhoud

Inleiding	3
Methode en materiaal	5
Classificatie De Vergelding	8
Resultaten	10
Conclusie en discussie	13
Literatuurlijst	16
Bijlage 1 Model Witte	17
Bijlage 2	18

Inleiding

Vaak wordt er in onderzoek aandacht besteed aan de 'ontlezing' in Nederland. In deze paper staat juist het tegenovergestelde centraal: waarom, en op welke wijze lezen mensen en vindt cultuuroverdracht plaats? In dit onderzoek is ervoor gekozen om mensen die samen lezen in leesgroepen te onderzoeken omdat zij doen aan cultuuroverdracht middels discussies over literatuur. Echter, niet alle leesgroepen zijn hetzelfde, want of en in welke mate er sprake is van cultuuroverdracht hangt van verschillende factoren af. De manier van discussiëren, de rol van de gespreksleider, de discussiepunten, het boek, etc.

Er is nog niet veel onderzoek gedaan naar leesgroepen en cultuuroverdracht. In dit onderzoek wordt een vergelijking gemaakt tussen de manier waarop leesgroepen Nederlands en leesgroepen Geschiedenis lezen. Er wordt gekeken naar de manier waarop cultuuroverdracht plaatsvindt en of er verschillen zijn tussen de verschillende leesgroepen. Hiervoor ben ik op bezoek geweest bij drie leesgroepen verspreid over het hele land waar ik hartelijk ontvangen ben. Daarnaast is een vragenlijst van een vierde leesgroep verwerkt.

Om een goede vergelijking te kunnen maken is gekozen voor leesgroepen Nederlands en geschiedenis die hetzelfde boek lezen, omdat op die manier de variabele van het boek werd weggenomen. De keuze van het boek is gemaakt aan de hand van het criterium dat het een boek moet zijn dat op de leeslijsten van zowel leesgroepen Nederlands als geschiedenis staat, en dat het boek door verschillende leesgroepen daadwerkelijk was gekozen. De vergelijking tussen cultuuroverdracht bij leesgroepen is gemaakt bij leesgroepen die *De Vergelding* van Jan Brokken hebben gelezen. *De Vergelding* is onder meer bekroond met de mr. J. Dutilhprijs van het Rotterdams Historisch genootschap en was genomineerd voor verscheidene andere prijzen waaronder de NS Publieksprijs en AKO Literatuurprijs.

De aandacht voor dit boek bij zowel historici als bij het grote publiek suggereert dat dit boek verschillende groepen mensen aanspreekt. Daarom is het interessant om juist dit boek te gebruiken bij het onderzoek. Vanwege de belangstelling van verschillende leesgroepen vormde ik een hypothese dat leesgroepen Nederlands het boek op een andere manier zouden lezen dan leesgroepen geschiedenis, want als ze beide dezelfde interesses deelden zouden ze in dezelfde soort leesgroep zitten. Leesgroepen Nederlands zouden meer geneigd zijn zich op letterkundige elementen te concentreren terwijl geschiedenisleesgroepen meer letten op de harde feiten, de inhoud. Om deze hypothese te testen heb ik onderzoek gedaan naar cultuuroverdracht binnen deze twee categorieën leesgroepen. Om de resultaten te verwerken en te analyseren heb ik een analysemodel gemaakt op basis van de theorie van Theo Witte met betrekking tot de literaire ontwikkeling van middelbare scholieren. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat dit model met aanpassingen haalbaar is om toe te passen op volwassenen. Ook van belang waren Hartleys

elementen van een goede discussie. Die elementen zijn gebruikt bij de analyse van de discussie in de leesgroepen. Het model van Witte en de elementen van Hartley vormen het theoretisch kader van deze paper. Dit theoretisch kader zal in de methode nader worden toegelicht. Daarna zal ik de resultaten van mijn bezoek aan de leesgroepen tonen, waarna ik in de conclusie die resultaten aan het theoretisch kader koppel. Hierna volgen de aanbevelingen en discussie bij dit onderzoek.

Methode en materiaal

Zoals gezegd zijn de leesgroepen vergeleken op basis van de theorieën van Witte en Hartley. In eerder onderzoek van Benjamins naar leesclubs in Drenthe is het model van Witte zoals beschreven in *Het oog van de meester* vruchtbaar gebleken voor het in kaart brengen van cultuuroverdracht binnen leesgroepen.¹ Dit model is in aangepaste vorm ook toegepast op dit onderzoek.

Witte heeft in zijn proefschrift samen met een aantal docenten in een panel zes literaire competentieniveau's vastgesteld.² In dit onderzoek is de term *competentie* vervangen door *leeswijze*. Het woord competentie suggereert dat de leesgroepen zijn beoordeeld op niveau, terwijl louter is gekeken naar op welke manier ze lezen. De ene leeswijze is niet per se beter dan de andere.

Met de introductie van deze term volgt de toelichting bij de verschillende leeswijzen. De leeswijzen die worden onderscheiden door Witte zijn achtereenvolgens: belevend lezen, herkenkend lezen, reflecterend lezen, interpreterend lezen, letterkundig lezen en academisch lezen. Bij deze leeswijzen hoort een aantal kenmerken aan de hand waarvan in dit onderzoek de leesgroepen zijn vergeleken. Deze kenmerken zijn dezelfde als die Benjamins heeft toegepast in haar onderzoek naar leesclubs in Drenthe. Wel is hierbij een aspect aangepast: bij de Stichting Literatuurclubs Drenthe konden de leden hun boeken niet kiezen van een lijst, in plaats daarvan werd een aantal boeken vastgesteld door de stichting. Dit is een groot verschil in vergelijking met Stichting Senia waar de leden zelf de boeken kiezen. Benjamins nam het kenmerk oriëntatie niet mee in haar onderzoek omdat het daar niet van toepassing was. In dit onderzoek speelt de oriëntatie bij de boekkeuze juist wel een rol. Daarom is gekozen om dit kenmerk op te nemen in het analysemodel. Allereerst is gekeken naar de interactie tussen lezer, tekst en context:

*“Deze driehoek komt in het ontwikkelingsmodel van Witte terug in de parameter ‘interactie lezer-tekst-context’ en zijn achtereenvolgens voor de verschillende leeswijzen: gesloten; waarbij de lezer op vermaak is gericht (leeswijze: belevend), passief; waarbij de tekst gemakkelijk toegankelijk moet zijn (herkenkend), interactief; hierbij staat de boodschap van de tekst centraal (reflecterend), open; tekst nodigt uit tot actieve exploratie (interpreterend), open; tekst, auteur, context actief extrapoleren (letterkundig) en als laatste de metapositie; literair-kritische houding (academisch)”*³

Daarnaast is de respons belangrijk. De respons is de manier waarop de leden van de leesgroep reageren op het boek. Deze reactie kan subjectief (bijvoorbeeld sympathie/antipathie jegens een

---

¹ Benjamins, M. p. 3.

² Witte, Th. p. 436.

³ Benjamins, M. p. 3-4.

personage) zijn, objectief (bijvoorbeeld de betekenis van het werk of een oordeel over verteltechniek) of autonoom extrapolierend (bijvoorbeeld de originaliteit of de cultuurhistorische waarde van het werk). Daarmee hangt het waarderingsschema, het waardeoordeel dat de leden van de leesgroep aan het boek geven, samen. Die oordelen zijn onderverdeeld in zes typen die weer samenhangen met de leeswijzen die tussen haakjes worden vermeld: pragmatische/emotieve type (belevend), realistische type (herkennend), morele type (reflecterend), structurele/esthetische type (interpreterend), intentionele en cultuurhistorische type (letterkundig), en stilistische en vernieuwingstype (academisch). Ook is de literatuuropvatting van de leesgroepleden meegenomen ter bepaling van de leeswijze. Met literatuuropvatting wordt hier datgene wat de leesgroepleden verwachten bedoeld. Een voorbeeld is een literaturopvatting die gekenmerkt wordt door een behoefte aan actie of juist aan realisme. De literaturopvatting van een lezer is achtereenvolgens gericht op (met tussen haakjes de bijbehorende leeswijze): amusement (belevend), leefwereld herkennen en zelfbevestiging vinden (herkennend), horizon verbreden (reflecterend), diepere betekenissen ontdekken (interpreterend), letterkundig en cultuurhistorisch verdiepen (letterkundig), en intellectuele voeding (academisch).⁴ Wegens de mogelijkheid/verplichting de boeken zelf te kiezen van een door Senia geleverde lijst is de oriëntatie boekkeuze in dit onderzoek opgenomen. Deze oriëntatie heeft betrekking op het volgende, met weer tussen haakjes de bijbehorende leeswijze: is een boek impulsief/pragmatisch (belevend) gekozen, of op basis van genre (herkennend), op basis van onderwerp/thema (reflecterend), op basis van literair-esthetische gronden (interpreterend), auteur/historisch (letterkundig), of vanwege cultureel prestige (academisch).⁵ De hierboven toegelichte kenmerken zijn gebruikt om een leeswijze van de leesgroepen te construeren. Een beknopt overzicht is te vinden in bijlage 1.

Deze elementen zijn als volgt samen te vatten per leesstijl: Belevend lezen legt de nadruk op het vermaak tijdens het lezen. Het oordeel over een boek is voornamelijk subjectief. Bij herkendend lezen gaat het vooral om het inleven in de personages, met andere woorden: de personages en gebeurtenissen moeten herkenbaar zijn. Bij reflecterend lezen horen morele en sociale onderwerpen tot de kern van het lezen. Het verhaal kan de lezer aanzetten tot nadenken. De interpreterende leeswijze vraagt meer van de lezer omdat de boeken ingewikkelder zijn, de complexiteit is hoger. Niet alleen wordt nagedacht over de gebeurtenis, maar ook over de betekenis daarvan. De letterkundige leeswijze legt meer de nadruk op de poëtische, literaire en culturele elementen in een boek. De lezer heeft zeer veel ervaring met het lezen van literaire werken. De lezer heeft ook kennis van verschillende literaire stromingen en kan het boek plaatsen. Als men bij een boek de academische leeswijze hanteert focust men op de gelaagdheid van een boek en op de stijl. Intertekstualiteit en verwijzingen zijn voor de lezer begrijpelijk. De boeken zijn als erg complex te

---

⁴ Gebaseerd op Witte, Th. p. 432-497.

⁵ Gebaseerd op Witte, Th. p. 432-497.

beschouwen.⁶ Bovenstaande leeswijzen zijn verwerkt in de analyse van de cultuuroverdracht bij leesgroepen. Door middel van de discussie over het boek zijn de leesgroep(leden) onderverdeeld in leeswijzen. Op deze manier kon de vergelijking tussen groepen Nederlands en geschiedenis tot stand komen.

Naast die onderverdeling is nog een aspect belangrijk om cultuuroverdracht bij leesgroepen te vergelijken: een *goede* discussie. Voor een goede discussie zijn verschillende elementen nodig. Deze elementen komen voort uit een boeiend onderzoek onder leesclubs in het Verenigd Koninkrijk door Hartley. Zij concludeerde dat de volgende elementen nodig zijn: in de eerste plaats is het van belang dat een boek een thema heeft dat ervoor kan zorgen dat een levendige discussie kan ontstaan. In de tweede plaats zijn de meningen, en vooral de verdeeldheid daarvan, van de groepsleden van invloed op de discussie. Immers, wanneer alle meningen gelijk zijn is er weinig ruimte voor discussie. Een boek moet dus verschillende meningen kunnen oproepen. Een derde factor van belang is de context van het boek en de lezer. De persoonlijke ervaringen en informatie die een persoon heeft kan een discussie ten goede komen als het groepslid die kan relateren aan het boek. In het onderzoek zal naar voren komen dat dit element het grootste gedeelte van de discussie vormt bij *De Vergelding*. De laatste factor is de sfeer binnen de groep. Een goede sfeer zorgt voor een goede discussie. Een discussie moet tevens vrij zijn, dat wil zeggen dat leden zich niet bezwaard moeten voelen iets te berde te brengen. Wanneer de sfeer binnen een groep goed zit, is de kwaliteit van de discussie beter.⁷

Vanwege de krappe tijdsperiode van november-december van het onderzoek vielen veel leesgroepen bij wie ik welkom was af. Dit onderzoek is uiteindelijk gebaseerd op drie bijeenkomsten, een bij een leesgroep Nederlands en twee bij leesgroepen geschiedenis. Daarnaast heb ik tijdens de bijeenkomsten interviews gehouden bij verschillende leden. Zie hiervoor de bijlage. Met een andere leesgroep Nederlands heb ik nog via e-mail een vragenlijst kunnen afnemen. Die vragenlijst was een aangepaste versie van bijlage 2.

---

⁶ De Boer, N. p. 16.

⁷ Hartley, via Zijlstra, *Communication in English Reading Groups* (2013) p. 11-12.

Classificatie De Vergelding

De leesgroepen worden geanalyseerd en vergeleken aan de hand van de leeswijzen van Witte en de discussie-elementen van Hartley. Zoals in de inleiding al is vermeld is het gemeenschappelijke punt tussen de twee soorten leesgroepen het boek van Jan Brokken: *De Vergelding*. Voor een vergelijking van de cultuuroverdracht binnen de leesgroepen gemaakt kan worden is eerst de classificatie van de roman van Brokken nodig. *De Vergelding* is interessant omdat de roman op zowel de leeslijst Geschiedenis als de leeslijst Nederlands staat. Beide categorieën leesclubs kunnen dit boek kiezen, daar waar normaal gesproken de leesgroepen geschiedenis zich meer toeleggen op 'harde' geschiedenis, en leesgroepen Nederlands door de bank genomen meer geïnteresseerd zijn in fictie. Van de bij Senia aangesloten leesgroepen hebben 88 *De Vergelding* uitgekozen. 35 daarvan zijn Geschiedenis, 53 Nederlands.

Een hele samenvatting van het verhaal is niet heel relevant, maar om een beeld van het boek te geven volgt hier de tekst op de kaft:

*“Jan Brokken groeide op in Rhoon, een Zuid-Hollands dorp dat sinds de oorlog een geheim met zich meedraagt. Door sabotage vindt in 1944 een Duitse soldaat de dood. De vergelding van de moffen is verschrikkelijk: zeven mannen uit Rhoon worden geëxecuteerd, hun vrouwen en kinderen uit hun huis verdreven, have en goed in brand gestoken. Wie pleegde de aanslag op de Duitse soldaat? Waarom? Of was het toch een dom ongeluk met fatale gevolgen? Tot op de dag van vandaag maken de dorpsbewoners elkaar verwijten. In *De Vergelding* reconstrueert Jan Brokken de gebeurtenissen aan de hand van duizenden pagina's processtukken, getuigenverhoren en 185 interviews met betrokkenen. Net als hij denkt te weten hoe het zit, krijgt het verhaal een compleet andere wending. Eens te meer wordt duidelijk dat de oorlog niet alleen voor militairen maar ook voor gewone mensen verstrekkende gevolgen heeft.”*

De roman kent een open einde, in die zin dat het centrale vraagstuk niet met zekerheid wordt opgelost. Het uitgangspunt van het boek is dus de sabotage in Rhoon waardoor een Duitser sterft, en de hieropvolgende vergelding verklaart de titel van het boek. De centrale vraag in het boek is wie de sabotage pleegde. Ik classificeer dit werk als literaire non-fictie. Het boek is gebaseerd op historisch onderzoek van Brokken naar een gebeurtenis uit de realiteit, maar gestileerd vormgegeven en bovendien geschreven als een detective. Alle leesgroepleden omschreven het boek als spannend en “Hoewel wel veel informatie wordt gegeven, bleef je maar lezen omdat je wilde het weten wie het gedaan had.” Het boek is zeer veel in de publiciteit geweest en is genomineerd geweest voor verscheidene prijzen, zowel op het gebied van geschiedenis als op literair gebied.⁸

---

⁸ Genomineerd voor de shortlists van de NS Publieksprijs 2013, Libris Geschiedenisprijs 2013, AKO Literatuurprijs 2013, Beste Rotterdamse Boek 2013, Gouden Uil 2014, Belgische Prijs van de Lezersjury

Vanwege het feit dat het boek zowel literaire elementen bevat als gestoeld is op grondig historisch onderzoek en dus veel, zoals iemand in een interview noemde “heel veel feitjes en opsommingen” bevat, is het boek erg interessant en geschikt voor onderzoek tussen leesgroepen Nederlands en Geschiedenis.

Het boek legt de focus op de weergave van het leven in een door de Duitsers bezet dorp in de Tweede Wereldoorlog. Het nodigt uit tot een belevende en herkende manier van lezen, doordat erg wordt ingespeeld op emoties en inleving in de personages. Door verschillende gebeurtenissen vanuit meerdere perspectieven te belichten wordt sympathie opgewekt voor beide kanten van het verhaal. Dit zorgt voor een subjectieve respons bij de lezer. De nadruk in het verhaal ligt op de actie en het plot, niet op de structuur of esthetiek. Mijn classificatie volgens het model van Witte is dan ook dat dit boek geschikt is voor een belevende en herkende leeswijze, maar dat het ook elementen van een reflecterende leeswijze bevat. De belevende en herkende leeswijze vindt men terug in het feit dat de tekst een subjectieve respons opwekt, uitgaat van een realistische weergave (mimetische) van de werkelijkheid, en de interactie tussen lezer, tekst en context grotendeels passief is (dus amusement tot doel hebbend en gemakkelijk toegankelijk is). Er zitten ook deels elementen in van een reflecterende leeswijze, voornamelijk daar waar het boek uitnodigt tot een moreel oordeel. Dat past bij een reflecterende leeswijze omdat daarbij de tekst iets te zeggen moet hebben.

Resultaten

Allereerst zal ik de bijeenkomsten per keer kort schetsen. Daarna wordt een vergelijking wat betreft cultuuroverdracht tussen de groepen gemaakt in de conclusie.

Groep 1 (geschiedenis)

Deze groep was gemengd in samenstelling: twee vrouwen en vijf mannen. Vrijwel iedereen was hoogopgeleid. Het doel van de leesgroep was tot een verdieping te komen van een boek, om hun kennis van de wereld en haar geschiedenis uit te breiden, en dat in een gezellige omgeving. Ze kenden elkaar voor de leesgroep niet, de leesgroep was ontstaan bij een aanvangsbijeenkomst van Senia. Bij het begin van de bespreking die ik bijwoonde werd duidelijk dat er sprake was van een vaste voorzitter die de discussie op gang bracht. De groep had dit specifieke boek gekozen vanwege een sterke wens van een van hen, diegene had het gezien in de publiciteit en was erg nieuwsgierig geraakt. De groep begon met een rondje waarbij iedereen zijn mening kon geven over het boek. Wat opviel was dat direct de opmerking werd gemaakt dat dit 'als geschiedenisboek niet meeviel' en 'niet historisch genoeg' was. Wel vond men het boek goed leesbaar en kwam duidelijk naar voren dat de auteur een journalistieke achtergrond had. Het boek had zeggezegd een romanvorm, een vorm die de groep normaal gesproken niet tegenkwam. De gespreksleider parafraseerde ieders punten en vroeg of iedereen het daarmee eens was, waarna de echte bespreking van het boek begon. Het grootste gedeelte daarvan bestond uit het relateren van persoonlijke verhalen en gebeurtenissen uit het boek, en het bespreken van historisch vraagstukken rondom het thema van het boek. Om twee verschillende voorbeelden te geven van soorten discussies/vragen: "Zou jij als je in een dorp woonde je zoon redden door de Duitsers twee varkens te geven (een gebeurtenis in het boek), wetende dat een ander zijn plaats in zou nemen, en diens familie in plaats van je eigen dus getroffen werd?" "Ik weet nog dat mijn moeder ook ontzettend honger heeft geleden, maar wanneer je je kind honger ziet lijden is dat veel erger." Ook werd even aangestipt wat voor consequenties dit boek zou moeten hebben gehad voor de mensen die nu in Rhoon woonden. "Die stammen grotendeels natuurlijk af van mensen uit die tijd." De leeswijzer werd niet echt gebruikt, af en toe werd er inspiratie uit vragen gehaald die de leden interessant vonden. Ook werd kort de structuur nog even besproken, ze vonden die vrij rommelig.

Groep 2 (geschiedenis)

Deze groep was ook gemengd dankzij de inbreng van een man in een groep met verder zes vrouwen. Het opleidingsniveau van de groep was redelijk gemengd met zowel hoog- als laagopgeleiden, maar waarbij de hoogopgeleiden in de meerderheid waren. Het leesdoel van deze groep kwam overeen met die van andere groepen, het worden gedwongen te lezen in een leuke omgeving. Kortweg: verdieping en amusement. Er was geen vaste gespreksleider: per bespreking werd de gespreksleider bepaald. De rol van de gespreksleider was wel anders: hier werden beurten verdeeld om degene die aan de beurt was te laten spreken. De groep begon zoals alle groepen met

een rondje voor ieders mening. Hier waren de leden unaniem positief over het boek. Hier werd het als een plus gezien dat het boek als een detective was geschreven, een echte *page-turner*. Merendeels ging de bespreking over persoonlijke verhalen die voortkwamen uit thema's in het boek, maar niet specifiek over ontwikkelingen in het boek zelf. Met andere woorden, er waren veel verhalen over eigen (familie-) ervaringen in de oorlog. Daarnaast werd ook de historische context besproken. Een opvallend element aan de bespreking was het gebruik van de leeswijzer: systematisch werden de vragen behandeld. Als een vraag niet als relevant werd beschouwd, werd overgegaan naar de volgende. Aan het eind vond de groep dat het als geschiedenisboek wel tekort kwam, maar dat het boek desondanks zeer de moeite waard was.

Groep 3 (Nederlands)

De leesgroep Nederlands bestond uit zeven vrouwen en was niet gemengd. Ook hier was het opleidingsniveau gemiddeld hoog, maar er was een tweetal dat lager opgeleid was. Het doel van de leesgroep lag voornamelijk bij gezelligheid in de groep, maar er was bij iedereen een wens om dieper op boeken in te gaan dan men normaal gesproken alleen had gedaan. Sommige vonden het fijn om gedwongen te worden om te lezen, en dan ook boeken te lezen waar ze anders niet mee in aanraking zouden zijn gekomen. Er was sprake van een vaste gespreksleider, maar alleen om de bespreking te openen, er werd niet aan beurten gedaan en weinig geïnterrumpeerd. Ieder die wil spreken doet haar zegje. De leden vonden het een mooi boek, maar hadden moeite met het detective-element in het verhaal. Er was een teveel aan personages, en die personages waren volgens hen niet ook niet allemaal goed ontwikkeld. Dankzij het detective-element ontstond een discussie over de waarde van en mening over de 'whodunnitverhalen' in de literatuur. Het boek was veel beschouwender dan de boeken die de groep normaal gesproken las. Ook bij deze groep ging een groot gedeelte van de bespreking over persoonlijke verhalen en gebeurtenissen gerelateerd aan *De Vergelding*. Vragen als "Waarom grepen de ouders niet in? Zou jij ingrijpen in zo'n situatie?" Interessant was dat op een gegeven moment de discussie ging over stilistische aspecten van het boek. De zinnen waren te breedsprakig geformuleerd, met heel veel opsommingen. Zinnen waren te lang en te uitgebreid en niet mooi geformuleerd af en toe. Ze vonden het minder goed geschreven dan eerdere boeken die ze hadden gelezen. De leeswijzer werd in deze groep nauwelijks gebruikt, en was bij verscheidene leden niet aanwezig. Ze merkten op dat de leeswijzer anders was dan ze gewend waren omdat dit een geschiedenisleeswijzer betrof, waardoor er geen thema's/motto's/motieven in te vinden waren. Wel hadden veel leden een notitieblok mee waarop ze van tevoren punten hadden gezet die ze te berde wilden brengen. Aan het eind werd gezegd dat dit achteraf niet een boek was dat ze normaal zouden lezen vanwege de geschiedenisachtergrond, en hoewel ze niet ongelukkig waren dat ze het gelezen hadden het niet aan andere mensen werd aangeraden.

Groep 4 (Nederlands, vragenlijst)

Deze groep neemt een aparte positie in omdat deze niet persoonlijk is bezocht maar een online vragenlijst heeft ingevuld. De antwoorden hierop zijn waar relevant opgenomen in de resultaten. De leesgroep was niet gemengd en bestond uit zes vrouwen die beurtelings de rol van gespreksleider op zich namen. Die rol is overigens niet heel groot: “Meestal loopt het wel los.” Als de gespreksonderwerpen even opraken, pakken ze de leeswijzer erbij. Echter, lang niet alle vragen worden behandeld. De groep vond *De Vergelding* een goed geschreven boek met af en toe ‘warrige’ stukken. Ze konden merken dat het door een journalist geschreven was door de aanwezigheid van vele feiten, maar ze konden zich ook heel goed inleven in de personages. De discussie ging ook in deze groep vooral over wat ze zelf in zo’n situatie zouden hebben gedaan. Dit suggereert een belevende/herkennende manier van lezen. De groep zou het boek zeker aanraden aan andere leesgroepen, ondanks dat het wellicht een ander boek is dan ze normaal gesproken zouden lezen. De reden dat ze het boek toch hebben gekozen was omdat het in de media was geweest.

Conclusie en discussie

De hierboven genoemde resultaten zijn aan de hand van het analysemodel geïnterpreteerd. Hierbij is vooral de focus gelegd op de drie bezochte leesgroepen, omdat de resultaten daarvan vergelijkbaar en betrouwbaar zijn. Bij de vierde leesgroep is immers niet geobserveerd, ze hebben alleen een vragenlijst ingevuld. Maar daar waar de resultaten relevant waren zijn de antwoorden van deze vierde groep ook meegenomen.

Het analysemodel bestaat uit twee componenten: de leeswijzen ontleend aan Witte en de elementen van een goede discussie ontleend aan Hartley. Eerst zal ik systematisch de kenmerken van de leeswijzen bij langs gaan, vervolgens kijk ik naar de elementen van de discussie. Daarna volgen de slotsom en de discussie en aanbevelingen.

Interactie lezer/tekst/context

Kenmerkend voor de belevende manier van lezen is de gerichtheid op vermaak. In alle drie groepen was vermaak het hoofddoel samen met verdieping. Maar die verdieping bestond vooral uit praten over thema's in het boek en niet de rol die de thema's speelden in het boek zelf. Hierdoor kwam in geen enkele groep uitgebreid een literair-historische context, discussies op meta-niveau tot stand. Wel werd in elke groep de positie van de auteur besproken, en in hoeverre zijn journalistieke achtergrond het boek valideerde als geschiedkundig werk. Dat element is een van de kenmerken voor de letterkundige manier van lezen, hierin was geen onderscheid tussen de groepen geschiedenis en Nederlands. In de interactie lezer/tekst/context speelt daarnaast de leeswijzer een rol. De leeswijzer was in elke leesgroep aanwezig, maar de ene groep gebruikte de leeswijzer meer dan de andere. Bij een leesgroep geschiedenis ging men systematisch de vragen af, bij andere groepen werd er af en toe een vraag uitgepikt. De leeswijzer werd bij de leesgroep Nederlands nauwelijks gebruikt, mede omdat ze de vorm niet gewend waren en de inhoud tekort vonden komen in vergelijking met andere leeswijzers op het gebied van thema's en motieven, en personages.

Respons

De respons op het boek van alle groepen was grotendeels subjectief, wat inhoudt dat de reactie voornamelijk gericht was op sympathie voor en inleving in de personages. Veel meningen hadden de vorm "Ik vind x, want ik kon me heel goed inleven in die tijdsperiode." Er werd veel gebruikt gemaakt van emotieve beoordelingen zoals: "Dit was saai, dit was spannend." Dit zijn een van de kenmerken van de belevende en herkende leeswijze. Er waren enige elementen te bespeuren van een objectieve/abstraherende respons, toen het ging over de impact en consequenties van het boek voor de gemeenschap van Rhon bij geschiedenisgroep 2, maar dit was van korte duur. Over het geheel genomen waren er dus weinig verschillen tussen de leesgroepen geschiedenis en Nederlands.

Literatuuropvatting en waarderingsschema

De literaturopvatting en het waarderingsschema van de verschillende leesgroepen liepen wel uiteen. Het verschil was merkbaar tussen de groepen Nederlands en Geschiedenis. Een gedeelte van de bespreking van de leesgroep Nederlands was gewijd aan stilistische vraagstukken bij *De Vergelding*. Andere groepen hadden het terloops over een 'goed geschreven boek' maar de leesgroep Nederlands had een apart discussiepunt over de stijl van het boek. De manier waarop een boek is geschreven draagt bij aan de esthetiek van het werk. Een esthetische waardering van een boek is onderdeel van de letterkundige manier van lezen. Om die reden bevestigt dit kenmerk van het model van Witte mijn hypothese dat de leesgroepen Nederlands op een meer letterkundige wijze zouden lezen.

Oriëntatie boekkeuze

Omdat de leden van Senia en van de leesgroepen de boeken zelf moeten kiezen heb ik de oriëntatie boekkeuze ook meegenomen in mijn analysemodel. Het viel daarbij op dat vooral de publiciteit een belangrijke factor was in het kiezen van een boek. Dat is vooral een impulsieve keuze, een kenmerk voor de belevende manier van lezen. Onderwerp en thema speelden ook een rol, maar de geschiedenisgroepen maakten duidelijk dat ze veel Tweede Wereldoorlogboeken hadden gelezen en hun keus hierdoor niet erg beïnvloed was. Bij de oriëntatie boekkeuze was dus ook niet heel veel verschil tussen de leesgroepen Nederlands en Geschiedenis.

De elementen van een goede discussie bij de leesgroepen

Voordat sprake kan zijn van cultuuroverdracht moet rekening worden gehouden met het feit dat er wel goede omstandigheden daarvoor moeten zijn. De goede omstandigheden voor cultuuroverdracht heb ik meegenomen in mijn analysemodel in de vorm van de theorie van Hartley, die stelt dat een goede discussie moet voldoen aan een aantal elementen. In de eerste plaats was het van belang dat een boek een thema heeft dat ervoor kan zorgen dat een levendige discussie kan ontstaan. Omdat het boek in de drie groepen hetzelfde was, en dit boek bij uitstek een levendige discussie kon opwekken was dit element duidelijk aanwezig. In de tweede plaats zijn de meningen, en vooral de verdeeldheid daarvan, van de groepsleden van invloed op de discussie. Een derde factor die van belang is, is de context van het boek en de lezer. De persoonlijke ervaringen en informatie die een persoon heeft kunnen een discussie ten goede komen als het groepslid die kan relateren aan het boek. Zoals in de methode al werd vermeld, was dit bij uitstek het geval voor alle groepen. Het grootste gedeelte van alle besprekingen ging over persoonlijke ervaringen en herinneringen die opgeroepen werden door het boek. Hierdoor werd de discussie erg levendig en kon ieder lid zich inleven in de desbetreffende situatie. De laatste factor is de sfeer binnen de groep. Een goede sfeer zorgt voor een goede discussie. Een discussie moet dus vrij zijn, dat wil zeggen dat leden zich niet bezwaard moeten voelen iets te berde te brengen. Dit zat in de leesgroepen ook

goed. Bij alle leesgroepen deed iedereen goed mee, sommigen uit zichzelf, anderen door de beurtverdeling van de gespreksleider. De discussie in alledrie de groepen verliep dus hoewel verschillend, goed. De elementen van Hartley voor een goede discussie waren in alle groepen aanwezig.

Slot

Vooraf te zien is dat de bezochte leesgroepen op de belevende, herkende en reflecterende manier lezen. Een enkele keer werden elementen van een letterkundige leeswijze aangestipt, maar dit is meer uitzondering dan regel. Vooral amusement, herkenning en inleving in de personages waren de onderwerpen van gesprek tijdens besprekingen. Een verklaring hiervoor is dat het boek ook, zoals in de classificatie is genoemd, voornamelijk uitnodigt om het op een belevende en herkende manier te lezen. Uiteraard is het mogelijk om zogenaamde belevende boeken op een letterkundige manier te lezen, maar het is niet vreemd om te zien dat belevende en herkende boeken op 'hun' leeswijze worden gelezen.

Op welke manier vindt cultuuroverdracht plaats binnen leesgroepen Geschiedenis en Nederlands, en zijn er verschillen daartussen? Hierop is het antwoord eenduidig: in de onderzochte groepen is er weinig verschil, zowel op het gebied van leeswijzen als op het gebied van goede discussies. De hypothese dat de leesgroep Nederlands zich meer zou onderscheiden door op een meer letterkundig te lezen komt op een enkel element, de stilistische discussie, niet terug in het onderzoek.

Discussie en aanbeveling

Het in kaart brengen van twee leesgroepen geschiedenis en twee leesgroepen Nederlands is niet voldoende voor een goede wetenschappelijke onderbouwing van verschil tussen leesgroepen Nederlands en geschiedenis op het gebied van leeswijzen. Met andere woorden, het onderzoek is niet statistisch significant. De keuze van het boek heeft er mogelijk voor gezorgd dat de resultaten te veel zijn beïnvloed door het feit dat het boek uitnodigt om het op de belevende en herkende leeswijze te lezen. Veel van de informatie die ik heb gebruikt in het onderzoek had ik ook via vragenlijsten kunnen krijgen in plaats van bezoeken. Wanneer ik minder bezoeken had afgelegd en meer elektronische vragenlijsten had verstuurd had ik wellicht een beter beeld kunnen krijgen van de cultuuroverdracht en de verschillen binnen leesgroepen geschiedenis en Nederlands. Een aanbeveling die naar voren is gekomen voor Stichting Senia is het aanpassen van leeswijzers voor boeken die op zowel de Nederlandse als de geschiedenisleeslijst staan. De leeswijzer zou door de leesgroep Nederlands meer betrokken worden bij de discussie indien die aangepast zou zijn aan het gebruikelijke model van hun leeswijzers.

Literatuurlijst

- Cultuuroverdracht. Boekman 92. Amsterdam: Boekmanstichting, 2012.
- Benjamins, M. Lezen bij de Drentse literatuurclubs: leeswijzen in romans, theorie en praktijk
- Onderzoek naar leeswijzen bij Stichting Literatuurclubs Drenthe. 2012.
- Boer de, N. Dat is nou het mooie van lezen: een onderzoek naar het gebruik en de mogelijke optimalisatie van de leeswijzers van de Stichting Senia Literair, Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie RUG, 2012.
- Moor, Wam de en Bert Vanheste (red.). De lezer in ogenschouw. Een caleidoscoop van het lezen. Den Haag: Biblion Uitgeverij, 1999.
- Witte, Theo. Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Stichting Lezen, 2008.
- Zijlstra, D. Communication in English reading groups. 2013.

Bijlage 1 Model Witte

competentie	1	2	3	4	5	6
leeswijze	belevend	herkennend	reflecterend	interpreterend	letterkundig	academisch
respons	subjectief (sympathie)	subjectief (sympathie)	subjectief/ objectief	objectief, abstraherend	objectief, abstraherend	autonoom extrapolerend
interactie lezer/tekst/ context	gesloten (tekst moet vermaken)	passief (tekst moet gemakkelijk toegankelijk zijn)	interactief (tekst moet iets te zeggen hebben)	open (tekst moet uitnodigen tot actieve exploratie)	open (tekst, auteur en context actief geëxploreerd)	metapositie (literair- kritisch)
literatuuropv. + leesmotief	pragmatisch, amusement	bevestigend, mimetisch	cognitief, vormend	cognitief, esthetisch	esthetisch, cultureel	construct- ivistisch
waarderingssc h.	pragmatisch, emotief	realistisch	cognitief, moreel	structureel, esthetisch	esthetisch, cultureel	innovatief
oriëntatie boekkeuze	impulsief, pragmatisch	genre	onderwerpen, thema's	literair- esthetisch	auteur, historisch	cultureel, prestige, ambitieuus

Bijlage 2

Leesgroepen formulier	
Datum	
Locatie	
Aantal deelnemers	
Rol gespreksleider	
Doel leesgroep	
Inhoudsgericht	
Literatuuropvatting+waarderingsschema	
Respons	
Oriëntatie boekkeuze	
Interactie lezer/context/tekst	
Goede sfeer	
Bereidheid tot communicatie	

Colofon

Titel: De vergelding - Een onderzoek naar de verschillen in cultuuroverdracht tussen leesgroepen Nederlands en Geschiedenis

Auteur: Dominick Keus

Een uitgave van: Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie
Rijksuniversiteit Groningen

Begeleiding: dr. S. van Voorst, dr. J.M.L. den Toonder, dr. P. Broomans

Met dank aan: Organisatie Senia, de vier betrokken leesgroepen voor hun openheid en gastvrijheid

Verkoopprijs: 5,00 €

Uitgave: Groningen, april 2015

Contact: Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie
Postbus 716
9700 AS Groningen
050-3635271
tawi@rug.nl
www.rug.nl/wewi